

O'ZBEKISTONDA YOSHLAR JINOYATCHILIGINING OLDINI OLISH

Zaretdinova N. K

Ilmiy raxbar: QDU Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti.

Abdullaeva A. A

QDU Tarix fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 4- kurs talabasi

Annotatsiya: *Bugungi kunda mamlakatimizda jazolar insonparvarlik tamoyili asosida yengillashtirilmoqda. Jazodan asosiy maqsad yoshlarni jamiyatdan ajratish emas, balki ularni qayta tarbiyalab, ijtimoiy hayotga moslashtirishdir. Maqolada yoshlar orasida jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan davlat siyosati, profilaktik choralar hamda amalga oshirilayotgan amaliy ishlar tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Tarbiya, jinoyatchilik, profilaktika, Yoshlarga oid davlat siyosati, yangi Konstitutsiya, qonunchilik, voyaga yetmaganlar, "Xavfsiz xonadon" va "Xavfsiz hovli" tizimi, huquqbuzarlik.*

Аннотация: *Сегодня в нашей стране смягчаются наказания на основе принципа гуманизма. Основная цель наказания - не изоляция молодежи от общества, а ее перевоспитание и адаптация к социальной жизни. В статье анализируется государственная политика, направленная на предотвращение преступности среди молодежи, профилактические меры и проводимая практическая работа.*

Ключевые слова: *Образование, преступность, профилактика, государственная политика в отношении молодежи, новая Конституция, законодательство, несовершеннолетние, системы «Безопасный дом» и «Безопасный двор», правонарушения.*

Abstract: *Today, punishments in our country are being mitigated based on the principle of humanism. The main purpose of punishment is not to isolate young people from society, but to re-educate them and adapt them to social life. The article analyzes state policy aimed at preventing crime among youth, preventive measures, and practical work being carried out.*

Keywords: *Upbringing, crime, prevention, youth Public Policy, new Constitution, legislation, minors, "safe house" and "safe yard" system, infraction.*

Mamlakatimizda yoshlar masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilib kelinmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yoshlar – Yangi O'zbekiston bunyodkorlari"dir.[1] Shu bois yosh avlodning ma'naviy, axloqiy va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, ularni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Virtual makon nafaqat axborot almashish vositasi, balki ijtimoiylashuv, dunyoqarash

va xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev raisligida 2017-yil 15-noyabr kuni mamlakatimizda huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasida belgilangan vazifalar ijrosi, bu borada mavjud muammolar hamda ularni hal qilish masalalariga bag'ishlab o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida 2017-yilning 10 oyi davomida yurtimizda 22 ming nafar yosh jinoyatga qo'l urgani, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari tomonidan 875, maktab o'quvchilari tomonidan 310 og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar sodir etilgani qattiq tanqid qilindi.

Bugungi kunda yoshlar o'rtasida asosan O'zbekiston respublikasining jinoyat kodeksining 169-moddasida ko'rsatilgan o'g'rilik jinoyatlari sodir etish ko'plab uchrayapti. Yana shu moddada ko'tsatilgan talonchilik jinoyatlari, ya'ni ko'cha-ko'yda fuqarolarning qimmatbaho buyumlarini, taqinchoqlarini talonchilik yo'li bilan olib ketish kabi jinoyatlar ko'plab uchrayapti. Bu jinoyatlarning eng ko'p uchrashiga sabab, mana shu yoshlarning o'rtasida hozirgi paytda bo'sh yurganlar, o'qishga bormasdan, o'qishni bitirgandan keyin ish topolmasdan yoki oliy yoki boshqa o'quv yurtlarida o'qishni davom ettirish uchun imkoni bo'lmagan shaxslar, ko'proq mana shunday bekorchi yurgan yoshlar tomonidan jinoyatlar sodir etilyapti.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, voyaga yetmagan shaxslar uchun ham jazo choralari belgilab qo'yilgan bo'lib unga ko'ra, 13 yoshdan so'ng shaxs qilgan jinoyati uchun javobgarlikka tortiladi. Shu bilan birga avvalo ular uchun 18 yoshga to'lgunga qadar otaonalar mas'ul hisoblanadi. Shu o'rinda aytib o'tish lozimki, 18 yoshga to'lmagan shaxslar jinoyat sodir qilganda jarima, axloq tuzatish ishlari, ozodlikni cheklash, ozodlikdan mahrum qilish kabi jazolar qo'llanilishi mumkin. Bulardan tashqari qo'shimcha jazo turlari qo'llanilishi mumkin emas.

Bugungi kunda mamlakatimizda jinoyatga jazo berish shuningdek ko'plab huquqbuzarliklar uchun jazolar yengillashtirilmoqda. Chunki jazodan maqsad shaxsni, xususan yoshlarni jamiyatdan ajratib qo'yish emas, aksincha, uni qayta tarbiyalab jamiyatga qaytarish hisoblanadi. Buning ilk ko'rinishini biz 2008-yilda O'zbekiston Respublikasida o'lim jazosining bekor qilinishi, shuningdek, 2015-yilda qamoq jazosi chiqarib yuborilib o'rniga ozodlikni cheklash jazosi qo'llanilishi belgilab qo'yilganida hamda keyingi islohotlarda ko'rishimiz mumkin.[2]

O'zining ko'plab nutaqlari va jamoat faollari bilan uchrashuvlarida Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev "Konstitutsiya hamda qonunlarga kiritilayotgan har qanday o'zgarishlar shaxs manfaati hamda uning kelajagi uchun xizmat qilishi lozim" deya ta'kidlaydi.

O'zbekistonda qabul qilingan yoshlarga oid normativ-huquqiy hujjatlarni shartli ravishda quyidagi guruhlarga ajratish mumkin.

Birinchi guruh 1991-2000 yillarda qabul qilingan qonun hujjatlarini kiradi. Xususan, "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi qonun (1991-y); "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonun" (1992-y); "Ta'lim to'g'risidagi qonun", Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (1997-y).

Ikkinchi guruhga 2001 – 2015-yillar mobaynida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar mansub bo'lib, ularga “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi (2008-y); “Voyaga yetmagan shaxslarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida”gi (2009-y) qaror va farmonlar mansubdir.

Uchinchi guruhga 2016-yildan keyin qabul qilingan hujjatlar kiradi. Masalan, “Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida”gi (2016-y), “Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida”gi PF-4944-son (2017-y); “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida” PQ-2833-son (2017) va boshqalarni keltirishimiz mumkin.[3]

Voyaga yetmagan shaxslar o'rtasida tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish, ular tomonidan huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olish, bu yo'nalishda mas'ul bo'lgan davlat idoralari, jamoat tashkilotlari hamda yoshlar ishlari bo'yicha komissiyalar faoliyatini muvofiqlashtirish va yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2017-yil 14-martdagi PQ-2833-son qarori bilan Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar (shaharlar) hokimliklari huzuridagi voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha respublika idoralararo komissiyasi hamda voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha hududiy idoralararo komissiyalar etib qayta tashkil etilishi belgilab qo'yilgan.

Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yilning 2-aprelidagi “Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida”gi qaroriga asosan bevosita joylarga chiqqan holda profilaktika inspektorlari tomonidan har bir oila va xonadondagi muhit, shuningdek, huquqbuzarliklar sodir etilishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy infratuzilma va boshqa muammolarni o'rganish hamda bartaraf etish bo'yicha “Xavfsiz xonadon” va “Xavfsiz hovli” tizimi yo'lga qo'yilgan.[4] Buning asosida jamiyatning eng nozik bo'g'ini bo'lgan yoshlarning jinoyatchilikka nisbatan moyilligini oldini olish, bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlarni tubdan takomillashtirish yotadi.

Tadqiqot natijalari tahlil qilinganida o'quvchilar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning aksariyati darsdan keyin yoki kechki paytga to'g'ri kelayotgani va ular asosan notinch oilalar farzandlari ekanligini kuzatish mumkin. Maktab o'quvchilari tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar asosan ota yoki onaning (ayrim holatlarda ikkalasi ham) xorijga mehnat muhojirligiga chiqib ketishi natijasida farzandlarining nazoratsiz qolishi, oilaviy kelishmovchilik va ajralishlar, ayrim ota-onalarning ichkilikka ruju qo'yganligi tufayli farzandlar tarbiyasiga e'tiborsizlik, o'quvchilarning katta yoshdagi huquqbuzarlar ta'siri doirasiga tushib qolishi yoki maktablar bilan fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlarining hamkorligi to'g'ri yo'lga

qo'yilmaganligi, mas'ullarning profilaktik nazoratga olingan o'quvchilar bilan yakka tartibda to'liq shug'ullanmasligi kabi omillar sabab bo'lmoqda.

Mamlakatimizda voyaga yetmaganlarning jinoyat yo'lga kirib qolishlari sabablarini o'rganish uchun o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, umumiy hisobda respondentlarning taxminan 20 foizi – ota-ona, 15 foizi – maktab, 10 foizi – ichki ishlar organlari, 15 foizi esa televideniye, videoni aybdor, deb javob berganlar. Vaholanki, 71,7 foiz hollarda – voyaga yetmaganlarning ota- onalari, do'stlari, 35,6 foiz xollarda – o'qituvchilar, 17,9 foiz xollarda – mahalla qo'mitalari, 30,7 foiz xollarda – qo'ni-qo'shnilar ularning yomon ishlar bilan shug'ullanayotganliklarini bilganlar.[5]

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi vatqda voyaga yetmagan qizlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar miqdori voyaga yetmaganlar jinoyatlari tarkibida 2-2,5 marta ko'paygan.

Jumladan, har uchta fohishadan ikkitasi voyaga yetmagan qizlardir. Shuningdek, voyaga yetmagan qizlar ko'pchilik jinoyatlarning sodir etilishida yo'naltiruvchi, o'g'rilik, talonchilik, ta'magirlik, firibgarlik, xatto odam o'ldirish jinoyatlarida esa ishtirokchi sifatida qatnashgan.[6]

O'zbekistonda yoshlar va voyaga yetmagan bolalar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish maqsadida ichki ishlar organlari va mahalla o'rtasidada hamkorlik ishlari ham yo'lga qo'yilgan bo'lib, aholi turar joylarida yoshlarning jinoyat sodir etilimasligi bo'yicha yaxshi natijalar bermoqda. Xususan, jamoat joylarida sodir etilgan jinoyatlar 2002-yilda 8314 tani tashkil qilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2003-yilda 3 foizga, 2004-yilda 5 foizga, 2006-yilda 1foizga, 2007-yilda 6,1 foizga va 2008-yilda 6,7 foizga kamayganini ko'rish mumkin.

Olib borilayotgan chora-tadbirlarga qaramay, afsuski mamlakatimizda yoshlar, ya'ni 30 yoshgacha bo'lganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar miqdori oshib bormoqda, xususan 2020-yilda respublikamiz miqyosida 62 081 ta jinoyat qayd etilgan bo'lib, bu har 100 ming aholiga nisbatan o'rtacha 182,4 tadan to'g'ri keladi. 2020-yilda respublikamizda qayd etilgan har to'rtinchi jinoyat (14378 ta yoki 23,2 foiz) yoshlar tomonidan sodir etilgan. Shundan 4 052 nafari – ish bilan band bo'lmagan yoshlardir. Ayniqsa, yoshlar orasida guruhlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar 28,5 foizga, mast holda 98,6 foizga, retsdiv jinoyatlar 61,1 foizga, qizlar tomonidan 5,9 foizga, oliy o'quv yurti talabalari tomonidan 36,8 foizga, ishlamaydigan va o'qimaydigan yoshlar tomonidan 22,5 foizga ko'paygan. Yoshlar psixologiyasiga xos bo'lgan yana bir xislat mavjudki, buni bir so'z bilan "kam mehnat qilib, eng yuqori natijani kutish" deb ta'riflasi, aslo xato bo'lmaydi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan "intilish" aslida bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan dunyoning asosiy maqsadi bo'lsa-da, lekin bu maqsadga insoniyatning qanday yo'llar bilan erishayotganligi doimo diqqat markazimizda bo'lishi kerak.

Chunki bugun kam mehnat bilan qo'lga kiritilayotgan "natijalar"ning aksariyat qismiga narkobiznes, odam savdosi, qurol-yarog' savdosi, kriptovalyuta, shahvoniy ekspluatatsiya kabi jamiyat taraqqiyotining kushandasi bo'lmish eng og'ir ijtimoiy

xavfli qilmishlar orqali erishilayotganligi ayni haqiqatdir.[7] Mamlakatimizning barcha hududlarida xalq osoyishtaligini ta'minlash xususan yoshlarning jinoyatchiligiga qarshi kurash, ularni diniy ekstremistik oqimlarga jalb qilishga urunuvchi shaxslarni aniqlash hamda yoshlar va voyaga yetmaganlar bilan tarbiyaviy-profilaktik ishlarni olib boorish maqsadida ichki ishlar organlari bilan hamkorlikda mahalla posbonlari faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

“Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikka qarshi kurash va ularning oldini olish ishlariga nafaqat ichki ishlar organlari va mahalla balki O'zbekistonning barcha fuqarosi birdek ma'sul. Jinoyatni aniqlash, uning negizini topish, huquqbuzarliklarning oldini olish, uni jilovlash mutasaddilarning eng asosiy vazifasidir” - deb, ta'kidlaydi Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, jinoyatni aniqlash, uning negizini topish, huquqbuzarliklarning oldini olish, uni jilovlash mutasaddilarning eng asosiy vazifasidir. Jinoyatchiga jazo berishdan ko'ra, uning oldini olish afzal. Bu yo'nalishda hamkorlikni kuchaytirish lozim. Jinoyatchilikka qarshi kurash nafaqat huquq-tartibot organlarining, balki barchamizning faoliyatimiz mezoni bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini namoyon qilish, ularning fuqarolik javobgarligini va olib borilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini oshirish borasida bir qator amaliy ishlar qilinmoqda. Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish, ekstremizm, terrorizm va uyushgan jinoyatchilikning boshqa shakllariga qarshi kurashish bo'yicha tashkiliy-amaliy choralarni kuchaytirish darkor. Ma'rifatparvar alloma Abdulla Avloniy yoshlar tarbiyasini “hayot - mamot masalasi”, deb ta'riflagan. Zero, tarbiyasi mo'rt yoshlardan jamiyat, mahalla yoki oila uchun hech qanday naf bo'lmaydi. Yoshlarning jinoyatga qo'l urishi tarbiyada yo'l qo'yilgan xato yoki befarqlikning achchiq in'ikosidir. Shuningdek, ayollar jinoyatchiligini oldini olish uchun Shunday qilib, federal darajadagi chora -tadbirlar "Sog'liqni saqlash", "Ta'lim", "Arzon va qulay uy -joy" ustuvor milliy loyihalari doirasida ko'zda tutilgan choralarni o'z ichiga olishi mumkin. Ayollarga nisbatan davlat siyosatini belgilovchi Konstitutsiya, qonun hujjatlari va boshqa me'yoriy hujjatlar ijtimoiy tenglik g'oyasiga asoslangan va ayollarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotda to'liq va teng ishtirok yetishiga erishish maqsadini belgilab beradi.[8]

Kelajagimiz yoshlarning qo'lida ekanligini unutmagan holda ular tomonidan jinoyat yoki huquqbuzarlik emas, ezgu va bunyodkorlik tashabbuslari chiqishini, shunday ishlar amalga oshirilishini ta'minlash uchun barchamiz birdek harakatda bo'lmog'imizi shart.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yoshlar masalasiga oid nutq // O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti – www.president.uz
2. Egamberdiyev A.R., B.J. Axrorov. Jinoyat huquqi. Darslik. – Toshkent: 2017.
3. Qodirov E. Yoshlar jinoyatchiligini oldini olish masalalari. – Toshkent: Nishon noshir, 2017. – B. 43–45.
4. Kamolova M.A. Voyaga yetmaganlarda xulq og‘ishining ijtimoiy-psixologik sabablari va sharoitlari // O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasining Axborotnomasi. 2021 yil, 3-son. – B. 133.
5. Zaripov Z.S. Voyaga yetmaganlarning guruhij jinoyatchiligi va uning oldini olishga qaratilgan ayrim choralar // Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta‘minlash va jinoyatchilikka qarshi kurash faoliyatini takomillashtirish. – Toshkent: 2001. – B. 18.
6. Vasiyev S. Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarlikni oldini olish profilaktikasi yoxud muassasalar hamkorligi // “Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya” nomli ilmiy-amaliy konferensiya. – Qarshi, 2021. – B. 451.
7. Qarshiyev G‘.S. Yoshlar jinoyatchiligining oldini olish masalalari // O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasining Axborotnomasi. 2021 yil, 2-son. – B. 133.
8. N. Zaretdinova, S. Orinboyeva "Xotin qizlar jinoyatchiligi" «MODERN SCIENCE AND RESEARCH» VOLUME 3 753-758